המועצה המתאמת של ארגוני הסגל האקדמי הבכיר באוניברסיטאות

The Coordinating Council of the Faculty Associations

Prof. Hagai Perets, Chair **פרופ׳ חגי פרץ, יו״ר**

18.5.25

התנגדות לתיקון חוק זכויות הסטודנט
(הפרדה מגדרית בתארים מתקדמים)

עמדת המועצה המתאמת של ארגוני הסגל הבכיר באוניברסיטאות

רקע להצעת החוק

הצעת החוק לתיקון חוק זכויות הסטודנט מבקשת להתיר הפרדה מגדרית בלימודי תארים מתקדמים, בנימוק של הנגשת ההשכלה הגבוהה לציבור החרדי. **ארגוני הסגל האקדמי הבכיר רואים בהנגשת ההשכלה הגבוהה לציבור החרדי מטרה חשובה ומשמעותית הן עבור הציבור החרדי והן עבור כלל הציבור, ותומכים באופן מלא בקידום הנושא**. עם זאת, **לראייתנו, קידום הנושא על ידי הרחבת האפשרות להפרדה מגדרית לתארים מתקדמים, אינו תורם להשגת מטרות אלו, ואף פוגע בהן, ועלול לפגוע בוודאות גבוהה בציבור רחב של חברי הסגל, במרקם יחסי העבודה בקמפוס, ובכלל זה בזכות להעסקה הוגנת, בוודאי לחברות הסגל האקדמי. כפי שאנו מפרטים במסמך להלן.**

כמו כן, אנו מצרים על כך שלא נעשתה כל התייעצות עם ארגוני העובדים של הסגלים האקדמיים לפני קידום וניסוח הצעת החוק, ואף כי לא ניתנה לנו רשות דיבור בנושא בוועדת החינוך בכנסת למרות בקשות חוזרות ונשנות שלנו.

יתרה מזאת, לאור הדיון שנוהל בוועדות, אנו חוששים כי קיימת אי-הבנה לגבי אופן העבודה, ההוראה והמחקר בתארים מתקדמים, שהם שונים לחלוטין מתארים ראשונים, ולכן הרחבת ההפרדה המגדרית לתארים אלו היא שונה מהותית מההפרדה המגדרית בתואר ראשון (שגם לגביה יש לנו ביקורת רבה).

כיום חוק זכויות הסטודנט, סעיף 4(ב), מגדיר כי לא ייחשב לאפליה קיומם של מסלולי לימוד נפרדים לגברים ולנשים **״מטעמי דת״** או לצורך קידום אוכלוסיות מסוימות (כדוגמת חרדים). מתווה זה שימש בשנים האחרונות בסיס לתוכניות ייעודיות בהפרדה מגדרית לתואר הראשון, בהיקף מוגבל ותחת פיקוח המועצה להשכלה גבוהה (מל״ג).

בפסיקת בג״ץ משנת 2021 (בג״ץ 8010/16 ואח׳) נדונה חוקיות מתווה ההפרדה הזה. בית המשפט העליון הכיר בצורך לשלב חרדים באקדמיה, אך הבהיר *פה אחד* כי **הפרדה מגדרית בלימודי השכלה גבוהה פוגעת בשוויון** – פגיעה בעלת ממד חוקתי – ולכן יש להגביל אותה למינימום ההכרחי.

בהתאם לכך נפסק שאם בכפוף לתנאים מוקפדים תתאפשר הפרדה בתואר ראשון, הרי שלימודי **תואר שני ושלישי יישארו משולבים** וללא הפרדה מגדרית. למעשה, מל״ג אימצה גישה זו וקבעה שאין לקיים מסלולים נפרדים בתארים מתקדמים, מתוך הבנה שתארים מתקדמים אינם צורך בסיסי להשתלבות ראשונית בשוק העבודה אלא בחירה להעמקה מקצועית.

הצעת החוק החדשה מבקשת להפוך קביעה זו ולאשר הפרדה גם בתארים מתקדמים – צעד העומד בסתירה חזיתית למתווה האיזון העדין שהתווה בג״ץ. יש לציין כי בג״ץ הדגיש שחריגה

E-mail: Mo.metaemet@gmail.com

מן האיזונים שנקבעו בנוגע להפרדה עלולה להביא את מסלולי ההפרדה **אל תחום האי חוקיות**, ומכאן שהצעה זו עלולה לעורר מתח חוקתי משמעותי.

התומכים בתיקון החוק מציגים אותו כהכרחי לקידום השכלת חרדים. לטענתם, איסור ההפרדה בתארים מתקדמים מונע בפועל מציבור חרדי שלם לרכוש השכלה גבוהה מלאה, ופוגע בזכותם לאוטונומיה, לחופש דת ותרבות, ולהזדמנויות שוות בתעסוקה. יש שטענו כי החלטת המל"ג לאסור הפרדה בתארים מתקדמים היא צעד "אנטי-ליברלי" הפוגע בזכות הפרט לבחור את אורח חייו, וכי מל"ג חרגה מסמכותה כשהגבילה הפרדה שנחשבת חוקית לפי חוק זכויות הסטודנט. עוד גורסים תומכי החוק כי יש לראות בהפרדה המגדרית *התאמה סבירה* הנדרשת לצורך שילוב אוכלוסייה תרבותית ייחודית, בדומה להסדרים המאפשרים הפרדה במתן שירות כשהיעדרה מונע מתן השירות לאוכלוסייה מסוימת.

נייר עמדה זה, מטעם המועצה המתאמת של ארגוני הסגל הבכיר באוניברסיטאות, יתייחס, בין היתר, לטענות הללו ויציג את ההשלכות השליליות הצפויות מהרחבת ההפרדה – על ערכי היסוד האקדמיים, על ציבור המרצות והמרצים, על המחקר והמצוינות, ועל מבנה הלימודים לתארים מתקדמים.

<u>השלכות על הסגל האקדמי (מרצות ומרצים)</u>

אימוץ הפרדה מגדרית בלימודי מוסמכים יוצר בעיות כבדות משקל בתחום **התעסוקה והקידום** של סגל המרצים, ובפרט פוגע במרצות נשים. ניסיון העבר מהתוכניות הנפרדות לתואר ראשון מלמד כי בפועל התבסס דפוס של **הדרת מרצות נשים מהוראה בפני גברים**. למרות שבג"ץ קבע באופן חד-משמעי כי על המל"ג והמוסדות להבטיח שלמרצות תינתן הזדמנות ללמד בכל מסגרת ללא אפליה. המציאות בתוכניות המופרדות הייתה שמרצות כמעט ולא שובצו להוראה בכיתות של גברים חרדים. סטודנטים חרדים הביעו לעיתים דרישות והעדפות למרצים גברים בלבד, והמוסדות נענו לכך בדרכים פורמליות ובלתי פורמליות. התוצאה הייתה שמרצות הוגבלו בפועל ללמד בכיתות נשים, בעוד מרצים גברים לימדו בכיתות משני הסוגים – פער הפוגע בשוויון ההזדמנויות בתעסוקה ובקידום אקדמי.

התיקון המוצע, המרחיב את ההפרדה, עלול **להנציח ואף להחמיר את ההדרה הזו**: הוא ישדר למוסדות ולסטודנטים שהפרדה היא נורמה מותרת ומוכרת בחוק, ומכאן קצרה הדרך ללחצים גוברים להעסיק מרצים גברים ש"מתאימים" להוראה לכל מגדר.

יש חשש ממשי שהסטודנטים והסטודנטיות בתוכניות נפרדות יפעילו לחץ לשבץ להם מרצים או מרצות *לפי מינם* ולא לפי כישוריהם, כפי שכבר החל לקרות. אם מגמה זו תתפשט לתארים מתקדמים, היא **עלולה לערער את עיקרון המצוינות** בהוראה: בחירת הסגל תושפע משיקולי מגדר במקום יכולת ומסוגלות אקדמיות, והדבר יפגע באיכות ההוראה והמחקר.

יש להדגיש כי הפגיעה אינה רק בכבודן ובפרנסתן של המרצות, אלא ב**סגל האקדמי כולו**. הטלת סייגים על מי יכול ללמד מי, שוללת מהאוניברסיטאות את החופש לבחור את המרצים.ות הטובים.ות ביותר לכל קבוצה. מרצים מצטיינים רבים – נשים וגם גברים – יימנעו מללמד בתוכניות שבהן מוטלת עליהם מגבלה מגדרית, בין אם מסיבות עקרוניות או מעשיות.

בנוסף, המציאות בארץ מראה שהקורסים הטובים והמרצים המובילים בתחומם כמעט ולא לוקחים חלק בתוכניות החרדיות הנפרדות. הסגל המוביל נותר ללמד בכיתות המעורבות, בעוד שבתוכניות הנפרדות מלמדים פעמים רבות מרצים זוטרים יותר. **ירידה ברמת ההוראה** בתוכניות אלה פוגעת בראש ובראשונה בסטודנטים החרדים עצמם, שמקבלים השכלה ברמה נמוכה יותר ואינם נהנים מחשיפה למיטב החוקרים. זהו מצב של "תוכניות סוג ב'" – כפי שתואר בדו"חות רשמיים – המעניקות לבעלי ההשכלה החרדית השכלה פחות איכותית.

אין הצדקה ליצור באקדמיה מסלולים נפרדים ברמה נמוכה יותר, בשם ההתחשבות התרבותית. השכלה גבוהה חייבת לעמוד בסטנדרטים אחידים לכלל הלומדים והמלמדים.

מעבר לכך, **העבודה המחקרית של חברי הסגל** עלולה להיפגע גם היא. באקדמיה מודרנית, חוקרים וחוקרות משתפים פעולה בצוותים מעורבים, מנחים סטודנטים משני המינים ועובדים במעבדות מגוונות (כפי שאנו מרחיבים בהמשך). אם תושרש תרבות של הפרדה, האם יצפו למשל מחוקר גבר שלא להנחות סטודנטית חרדית או להיפך, מטעמים "תרבותיים"? האם קבוצת מחקר תיאלץ להיות חד-מגדרית אם יש בה משתתפים חרדים? שאלות אלה מדגימות את ההתנגשות בין ההפרדה לבין **מהות עבודת המחקר המדעי**, החוצה גבולות מגדר. אקדמיה המפלה בין מנחים או שותפים למחקר על בסיס מין תתקשה לתפקד בזירה הבינלאומית, ותפגע בפוטנציאל של חוקרות וחוקרים כאחד.

<u>הפרדה מגדרית משבשת את מתכונת הלימודים בתארים מתקדמים</u>

לימודי התואר השני והשלישי שונים באופיים מן התואר הראשון, באופן שהופך יישום הפרדה מגדרית בהם לבלתי ישים ולבלתי רצוי במיוחד. בתארים מתקדמים, הלימודים מתנהלים במתכונת של **סמינרים, מחקר עצמאי והנחיה אישית** תוך שילוב למידה אקטיבית ומעורבת – ולא בהרצאות פרונטליות המוניות המבוססות על הקשבה למרצה ולמידה שהיא פאסיבית באופייה.

<u>בתואר שלישי</u> - חלק ניכר מן "הלימוד" הוא השתלבות בקבוצת מחקר אצל מנחה בהנחיה אישית, עבודה במעבדות, בקהילות לימוד ומחקר קטנות, השתתפות בכנסים ושיתופי פעולה מדעיים.

במצב דברים זה, להפרדה מגדרית רק בכיתות הלימוד אין כמעט משמעות, מחד, ומאידך הרחבה של ההפרדה לכל המרחבים בהם נעשים המחקר וההוראה תפגע קשות הן בחברי הסגל והן בסטודנטים.

<u>בתואר השני -</u> מחצית מהלימוד והמחקר נעשים באופן זהה לתואר שלישי, כפי שתואר לעיל, אך בנוסף גם המחצית השנייה, הנעשית בהוראה פרונטלית בכיתות לימוד, שונה מהותית מהלימודים בתואר ראשון. הכיתה האופיינית מורכבת מקבוצת דיון קטנה, המעודדת שיח מעמיק ומשמעותי בין הסטודנטים למרצה ובין הסטודנטים עצמם.

בתארים מתקדמים אלו, **פילוח מגדרי מלאכותי שובר את המבנה הטבעי של הלימודים המתקדמים , ולא מאפשר הפריית דעת הדדית:** כך למשל, אם יש בתוכנית מסוימת חמישה סטודנטים בסך הכל, מהם שתי נשים ושלושה גברים – פיצולם לשתי כיתות נפרדות יביא לכיתות זעירות, רפטטיביות ובעלות שיח אקדמי דל. הדבר יפגע בלמידה, שכן עיקר ערכם של הסמינרים הוא בדיון מפרה בין מגוון קולות. גם מנקודת מבט מנהלית, בלתי אפשרי להכפיל כמעט כל קורס וסדנה לתואר שני כדי לקיים גרסה נפרדת לכל מגדר – יהיה זה בזבוז משאבים ומשבר לוגיסטי, במיוחד בתחומים שבהם מספר הסטודנטים קטן ממילא. התוצאה עלולה להיות צמצום משמעותי של היצע הקורסים והפעילויות המחקריות לסטודנטים החרדים, ובידוד שלהם מתוכניות הדגל של האוניברסיטאות.

הפרדה במתכונת מלאה, כאמור, אינה עולה בקנה אחד עם אופי ההנחיה לתזה או לדוקטורט: מנחים ומנחות מותאמים לתלמידיהם על פי מומחיותם האקדמית, ולא ניתן להגביל זאת לשיקולי מגדר. קבוצות המחקר עצמן הן, באופן טבעי מעורבות, ובהן מתנהלים דיונים רבים ושיתופי פעולה מחקריים בין כלל חברי הקבוצה, נשים וגברים. מבחינת הנחייה, סטודנטית חרדית לתואר שני זכאית לעבוד עם החוקר הטוב ביותר בתחום שלה – גם אם הוא גבר – בלי שתידרש להסתפק במנחה חלופי פחות מתאים רק בשל מינה. בצורה דומה, סטודנט חרדי צריך שתעמוד לרשותו האפשרות לעבוד עם חוקרת מובילה אם תחום מחקרה הוא רלוונטי לעבודתו.

E-mail: Mo.metaemet@gmail.com

המועצה המתאמת של ארגוני הסגל האקדמי הבכיר באוניברסיטאות

The Coordinating Council of the Faculty Associations

ההפרדה המגדרית מערימה חסמים מלאכותיים בפני ציוות אופטימלי כזה, ופוגעת באופן ישיר באיכות ההכשרה המחקרית שמקבלים הסטודנטים, ובדרך העבודה המחקרית של חברי הסגל והחופש האקדמי שלהם כיצד לנהל ולבחור את קבוצות המחקר. חשוב לציין גם שהעולם האקדמי והפרופסיונלי שאליו התארים המתקדמים מכשירים – בין אם זה עולם המדע, עולם התעסוקה המקצועית או הזירה הציבורית – הוא עולם **מעורב מגדרית**. מה יועיל לסטודנט חרדי ללמוד לתואר שני "בנפרד", אם עם קבלת התואר הוא יידרש לעבוד בצוות מעורב בחברה עסקית, במשרד ממשלתי או בבית חולים? הניתוק הממושך מסביבת עבודה ולמידה מעורבת רק יקשה על הבוגרים והבוגרות להשתלב לאחר מכן בארגונים מובילים, שבהם נדרשת עבודה בצוותים **מעורבים.** הרחבת ההפרדה לכל שלבי ההשכלה הגבוהה עלולה ליצור מחסום נוסף בפני השתלבותם המוצלחת של בוגרי ובוגרות החברה החרדית בשוק העבודה, ובכך תחטיא למטרתה המוצהרת של ההשכלה הגבוהה – **הכשרת בוגרים מקצועיים ומיומנים לכלל המשק.** בפועל, בוגרים שיורגלו ללימוד בסביבה מסוננת עלולים להתקשות לתפקד בסביבת עבודה מודרנית, מה שיפגע הן בהם והן במעסיקים הפוטנציאליים שיזדקקו לשלבם.

<u>פגיעה בערכי השוויון והחופש האקדמי, מאבני היסוד של האקדמיה</u>

התיקון המוצע מוביל לפגיעה ישירה בערך **השוויון** בין המינים, שהוא אבן יסוד בדמוקרטיה ובמערכת ההשכלה הגבוהה. עצם קיומן של כיתות נפרדות לגברים ולנשים משדר הבחנה מגדרית מובנית והיררכיה סמויה, וסותר את עקרון השוויון בהזדמנויות החינוך. בית המשפט העליון עמד על כך שבהפרדה מגדרית טמונה סכנה של **הדרת נשים** מהמרחב הציבורי; היא עלולה להשריש את התפיסה שהמרחב הציבורי והמקצועי "שייכים מטבעם לגברים בלבד" ובכך להנציח פערים מגדריים ולהשפיל נשים. הרחבת ההפרדה לתארים מתקדמים – שהם מדרגה גבוהה ומשפיעה יותר – עלולה להעצים סכנה זו. יש לזכור שחוק זכויות הסטודנט עצמו נועד להבטיח שוויון ומניעת אפליה במוסדות לימוד, והחריג שמתיר מסלולים נפרדים נחשב כסטייה מוגבלת מן הכלל. הפיכת חריג זה לנורמה נפוצה יותר חותרת תחת מסר השוויון ומטשטשת את הגבול בין התחשבות תרבותית לבין אפליה ממוסדת.

ערך נוסף שעומד בפני פגיעה הוא **החופש האקדמי** ועקרונות היסוד של האקדמיה. ההשכלה הגבוהה מבוססת על **פתיחות, פלורליזם, קבלת האחר, ומגוון דעות בשיח האקדמי -** ערכים אוניברסליים שמתבטאים בסביבת לימודים ומחקר מעורבת, שבה לומדים יחד אנשים מרקעים שונים ומגדרים שונים.

הכנסת הפרדה מגדרית לתארים מתקדמים מנוגדת לעקרונות אלה, משום שהיא יוצרת כיתות הומוגניות דווקא במקום בו מתקיים עיקר המחקר והדיון האקדמי המעמיק ונדרשת חשיבה מגוונת ויצירתית. מחקר ופיתוח ידע פורצים ומתרחשים בסביבה מגוונת שבה קולות שונים מפרים זה את זה; הגבלת האינטראקציה בין סטודנטים וסטודנטיות פוגעת באותו חופש אינטלקטואלי להחליף דעות ולחקור ללא מחיצות חברתיות.

בנוסף, קיים חשש שהוראה לקבוצות בעלות אופי דתי מסויים תביא להתאמה והגבלות אפשריות על חומרי לימוד, ועל דיונים בנושאים "רגישים" או על אופן ההוראה, כדי להתאים לנורמות דתיות ו/או מגדריות נפרדות. מצב בו שיקולים דתיים-חברתיים מכתיבים את ארגון ותוכן הלמידה סותר את אופן העבודה והעיסוק של חברי סגל באקדמיה שצריכה להיות חופשית ככל האפשר מלחצים פוליטיים או מגבלות על חקר האמת.

<u>הניסיון הכושל בתוכניות ההפרדה לא מצדיק את הרחבתן</u>

הדיון בהצעת החוק חייב להתחשב **בניסיון שהצטבר בעשור האחרון** מתוכניות אקדמיות נפרדות לציבור החרדי. ניסיון זה מעלה תמונה מעורבת ובעייתית: מצד אחד, גדל מספר הסטודנטים החרדים בתואר הראשון שלימודים אלו ממומנים עבורם ו/או מלווים במלגות משמעותיות, אך מצד שני, אותן תוכניות נפרדות לוּו בבעיות של נשירה, רמה אקדמית וחסמים תעסוקתיים.

E-mail: Mo.metaemet@gmail.com

בשורת התוצאה, **דו"ח מבקר המדינה (2025)** קבע ששיעורי הנשירה בתוכניות אלו גבוהים ובמיוחד בקרב גברים חרדיים: הדו"ח שסקר בהרחבה את שילוב החרדים באקדמיה, מצא כי שיעורי הנשירה של גברים חרדים מהלימודים גבוהים במיוחד – יותר מכפול משיעור הנשירה בקרב סטודנטים יהודים לא-חרדים.

בין הגורמים לכך צוינו פערים בהכנה הלימודית; גיל ומשפחה; האתגר של השתלבות בסביבה אקדמית שלא הייתה תמיד מותאמת לאורח החיים בקהילה. זאת, על אף שנעשו ההתאמות לרבות הקמת מרכזי לימוד נפרדים ואף קמפוסים נפרדים. בנוסף, ה**רמה האקדמית היא נמוכה** בחלק גדול מאותן תוכניות נפרדות, ובמקרים רבים, תכני הלימוד הותאמו כלפי מטה עבור הציבור החרדי, מרצים בעלי פרופיל נמוך יותר גויסו למסלולים הללו, והסטודנטים קיבלו תואר מתוכנית שאמנם העניקה השכלה פורמלית – אך לא תמיד ברמה שקולה לזו של עמיתיהם בקמפוס הכללי. יש לכך השלכות ישירות על יכולת הבוגרים להתקדם לתארים מתקדמים או להשתלב בתחומי תעסוקה תובעניים. במילים אחרות, יצירת "אקדמיה נפרדת" לחרדים הייתה לעיתים מתכון לפשרה על האיכות, ופגעה דווקא באוכלוסייה שהיא ביקשה לקדם.

נוסף על כך, הופרכו לאורך הזמן חלק מהחששות שהובעו בתחילת הדרך, ובהם הטענה שבלתי אפשרי לדרוש מחרדים וחרדיות לימודים מעורבים. למעשה, **רבים מהסטודנטים החרדים עצמם גילו נכונות להשתלב בלימודים *מעורבים* בתארים מתקדמים** לאחר שסיימו בהצלחה תואר ראשון, במיוחד כאשר הבינו שזהו תנאי להתקדמות מקצועית. מחקרים מצאו שנכונות זו קשורה הן לעצם היותו של התואר השני נתפס כשלב מתקדם ולא חובה מינימלית, והן לעצם החשיפה לעולם האקדמי בתואר הראשון – חשיפה שפתחה אופקים ושיככה התנגדויות. במילים אחרות, עבור חלק גדול מבוגרי התואר הראשון החרדים, המעבר לסביבה אקדמית משולבת בתואר המתקדם הוא **אפשרי ואף טבעי**. ואכן, כבר כיום ישנם עשרות ומאות חרדים (ובפרט חרדיות) הלומדים לתארים מתקדמים במסגרות כלליות, לרבות באוניברסיטאות המחקר המובילות. הם מצליחים להשתלב תוך קבלת התאמות נקודתיות (מלגות, חונכות, מכינות) **ללא צורך בהפרדה מגדרית**. דווקא סיפורי הצלחה אלה מצביעים שהדרך הנכונה היא שיפור תוכניות ההשלמה והליווי לחרדים באקדמיה – **לא הרחבת ההפרדה**. גישת "ההפרדה לכל אורך הדרך" נוסתה למשל בתוכניות התואר הראשון, אך כשנבחנה האפשרות להרחיבה לתואר שני בתחומים מסוימים (כגון פסיכולוגיה טיפולית, בעקבות מחסור באנשי מקצוע חרדים בתחום) היא נתקלה בהתנגדות מקצועית עזה. המל"ג עצמה, בסופו של דבר, בלמה את המהלך מתוך הבנה שהדבר פוגע באיכות ההכשרה ובערכי היסוד, והעדיפה פתרונות אחרים כגון הרחבת המכינות, מלגות ייעודיות ושיתוף פעולה עם המכללות החרדיות להכנה מתאימה של הבוגרים לשלב הבא.

ראוי ללמוד גם ממה שהתרחש בתחום הרחב יותר של **הפרדה מגדרית במרחב הציבורי**. בעשור האחרון היו ניסיונות לקבוע אזורי הפרדה באירועים, בתחבורה ציבורית ועוד – ניסיונות שבתי המשפט וכן מבקר המדינה מתחו עליהם ביקורת חריפה. מסקנתם העיקרית הייתה שהפרדה כזו, גם אם נובעת מרצון כן לאפשר השתתפות של ציבור דתי-שמרני, **נושאת בחובה נזק חברתי כבד**: היא מנרמלת הדרת נשים ופוגעת בעקרון שהמרחב הציבורי שייך לכולם בשווה. ההשכלה הגבוהה, מעצם טבעה, היא מרחב ציבורי ואוניברסלי וככזו עליה להישמר כמקום מפגש בין כל חלקי החברה. ניסיון העבר מלמד שהרחבת גבולות ההפרדה גוררת *"רעב שאין לו שובע"* – כל ויתור מוביל לדרישה לוויתור נוסף. ואכן, אחרי שהתאפשרו מסלולים נפרדים לתואר ראשון באופן חריג, קמו תביעות לאפשר הפרדה גם בתואר השני ולצרף אליה גם אוכלוסיות שלא הוגדרו כחרדיות במקור. דרישה למסלולים נפרדים גם בתחומי לימוד נוספים, לתארים שלישיים, ואולי אף הפרדת מרחבים ושירותים נוספים בקמפוס. זהו מדרון חלקלק שמערכת ההשכלה הגבוהה צריכה לעצור בראשיתו.

E-mail: Mo.metaemet@gmail.com

מתח חוקתי וסוגיות משפטיות

עיקר רצוננו הוא להפנות זרקור על הפגיעה בחברי וחברות הסגל ובאופן ההעסקה והמחקר שלהם שלא קיבלו מקום משמעותי וברור בביקורות שהועלו על החוק, וליצור שיח משותף ומשמעותי כיצד ניתן לשלב חרדים באקדמיה באופן אופטימלי בלי לפגוע בחברי הסגל ועבדותם. עם זאת נתייחס קצרות גם לצדדים המשפטיים.

ההצעה מציבה, כאמור, מתח חריף מול *פסיקת בג"ץ וחקיקה קיימת*. בפסק הדין בבג"ץ 8010/16 (שאוחד עם העתירות 2240/17, 6500/17, 8683/17) נפסק מפורשות כי **לא תונהג הפרדה מגדרית בתארים מתקדמים** במוסדות האקדמיים.

בג"ץ אמנם השאיר על כנה את האפשרות לתוכניות נפרדות מצומצמות בתואר הראשון, אך הבהיר שזהו איזון עדין ומוגבל בהיקפו, שנועד למטרה ספציפית.

חקיקה ראשית הסותרת עיקרון שנקבע בפסיקת בג"ץ – במקרה זה, עיקרון השוויון והאיסור על הפרדה בתארים מתקדמים – מעוררת שאלות כבדות של שלטון החוק. מחד, הכנסת מוסמכת לחוקק; מאידך, על החוק לעמוד במגבלות חוקי היסוד וההלכות המשפטיות.

מדובר בלגיטימציה בחוק למעשה שיש בו אפליה מגדרית ברורה. אומנם הצעת החוק מבקשת למסגר זאת כ"אי-אפליה" (על דרך ההגדרה מחדש מהי אפליה פסולה), אך מהותית מדובר בסתירה לרוח *חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו*, כפי שפורשה בפסיקת בתי המשפט כמגנה על עיקרון השוויון.

הסיכון הוא שהחקיקה תעמוד במבחן בג"ץ ואף תיפסל, מה שיוביל למשבר חוקתי ומוסדי מיותר. יש לתת משקל גם לכך שההצעה **חותרת תחת חוקי הגנה קיימים**: חוק איסור אפליה במוצרים ושירותים (2000) כולל אמנם סעיף המתיר הפרדה מגדרית מקום שאי-הפרדה תמנע שירות מחלק מהציבור, אך סעיף זה נועד לסיטואציות מצומצמות מאוד ובנות פיקוח העולות למשל מתוך חיוב של פרקטיקה דתית (כגון שעות נפרדות בבריכה לציבור דתי), ומחויבות בהצדקה משמעותית. אין להשוות זאת למהלך כולל במערכת ההשכלה הגבוהה, ועוד בשלבים המתקדמים שלה. **חשוב מכך – חוק שוויון ההזדמנויות בעבודה וחוקים נגד אפליה מגדרית *בהעסקה* יעמדו בסתירה למצב שבו מוסדות למעשה ירגישו חופשיים להעדיף העסקת מרצה ממגדר מסוים עבור קבוצה מסוימת**. כך ייווצר דיסוננס משפטי: החוק המוצע יסמיך להפלות, בעוד חוקי היסוד וחוקי השוויון אוסרים זאת.

גם עקרון ה**אוטונומיה המוסדית** של האוניברסיטאות עומד כאן על הפרק. תומכי החוק טוענים שהמל"ג, ברובד מנהלי, לא צריכה לכפות על מוסדות (ובפרט לא-מתוקצבים) נורמות ערכיות, ושיש לאפשר לכל מוסד לשרת את קהלו לפי צרכיו. אולם, יש לזכור שהאוניברסיטאות עצמן – באמצעות ארגוני הסגל והנהלות רבות – מתנגדות להרחבת ההפרדה, שהיא הערך הנכפה. הן רואות בכך פגיעה בערכי היסוד האקדמיים שלהן ומדרון חלקלק להפעלת לחצים פוליטיים עליהן.

יתרה מכך, פגיעה בשוויון ובחופש מהפליה בתוך קמפוס אינה עניין "פנימי" של כל מוסד בלבד, אלא סוגיה ציבורית ממדרגה ראשונה שבה המחוקק התערב לאורך השנים לטובת הגנה על זכויות נשים. כלומר, טיעון ה"אוטונומיה" אינו מצדיק הפקרת ערכי השוויון והפלורליזם בקמפוסים. במובן מסוים, ההצעה אף *פוגעת* באוטונומיה האקדמית, כי היא כופה על המוסדות מסגרת חוקית חדשה שעלולה לחייבם (או ללחוץ עליהם) לפתוח מסלולים נפרדים גם אם לפי שיקול דעתם המקצועי אין זה ראוי. עד כה היה למל"ג מרחב לקבוע מדיניות מאוזנת תחת החוק הכללי – וכך עשתה כשצמצמה הפרדה לתואר ראשון בלבד – ואילו התיקון יהפוך את האיזון הזה על ראשו באופן כפוי.

E-mail: Mo.metaemet@gmail.com

לבסוף, ההצעה מתיימרת לבסס זכות להפרדה מטעמי דת, אולם בדברי ההסבר לה עצמה אין כל דיון בפגיעה בזכויות הנגדיות. הרחבת ההפרדה המגדרית תשפיע ללא ספק על המרחב הציבורי בקמפוסים כמפורט לעיל ובתוך כך תפגע בזכויות וחירויות אחרות. חופש הדת והמצפון הוא אכן זכות יסוד בשיטתנו, אך **אין בנמצא זכות מוקנית להפרדה מגדרית במרחב הציבורי** או באקדמיה. ההלכה הפסוקה בישראל קבעה לא פעם שחופש הדת אינו כולל את הזכות לכפות על הזולת הימנעות מעשה רק משום שהוא מנוגד לאמונתך. כשם שאדם דתי לא יכול לדרוש שסביבתו תחדל מפעילות המנוגדת לאמונתו אם הדבר פוגע בזולת (למשל, לדרוש מבית קולנוע לא להקרין סרט בשבת בשם רגשות דתיים – טענה שנדחתה בבג"ץ), כך גם אין לראות בדרישת סטודנט חרדי שלא לשבת ליד אישה בכיתה זכות חוקתית גוברת. החופש של אדם לשמור על אורח חייו הדתי מתקיים בראש ובראשונה **בהתנהגותו שלו** – למשל הזכות להתלבש בצניעות, להתפלל, לבחור מוסד לימודים המתאים לערכיו – אך אין הוא כולל זכות לכפות על המוסד לשנות את סדריו הפנימיים באופן הפוגע באחרים. במקרה דנן, "האחרים" הם המרצות שמודרות, הסטודנטיות שאולי ימצאו עצמן מודרות מתחומים מסוימים, וכן הציבור הכללי שנפגע מערעור ערך השוויון. יתרה מזו, החברה הישראלית רב-תרבותית ופלורליסטית, אך **פלורליזם פירושו מגוון אנשים יחד – לא הקמת חומות הפרדה ביניהם**. הפרדה כאמצעי להשתלבות היא פרדוקסלית: היא משמרת את הנבדלות במקום ליצור שיתוף.

<u>מענה לטיעוני התומכים בחוק</u>

לאור האמור לעיל, ניתן להתייחס באופן ענייני לטענות העיקריות שמעלים תומכי החוק:

- **פגיעה באוטונומיה וחופש הבחירה:** אכן, בחברה חופשית הפרט וקבוצות מיעוט רשאים לעצב את אורחות חייהם, אולם במסגרת מוסדות ציבוריים יש לקבוע גבולות לטובת ערכים משותפים של הרוב. אוניברסיטה אינה רק "שירות פרטי" אלא זירה ציבורית של ידע. חופש הבחירה של סטודנט חרדי ללמוד בסביבה נפרדת אינו ערך מוחלט גובר; עליו להתאזן מול חופשיהם וזכויותיהם של אחרים בקהילה האקדמית. כפי שהוסבר, חופש הבחירה של קבוצה אחת ללימודים נפרדים פירושו למעשה פגיעה בחופש של מרצות ללמד ובשוויון ההזדמנויות של סטודנטיות, בחופש של סטודנטים וסטודנטיות ללמוד בקבוצה מעורבת ובחופש של מרצים ומרצות ללמד ולעבוד בקבוצה מעורבת. הבחירה האישית **אינה מתרחשת בריק** – כאשר היא מצריכה מוסד שלם לשנות את אופיו וליישם מדיניות מפלה, היא חדלה מלהיות עניין פרטי. לא ניתן לכנות החלטה ציבורית המגבילה שוויון הזדמנויות כ"מהלך ליברלי", כפי שטוענים חלק מהתומכים. להיפך: הליברליות מחייבת **הגנה על המיעוט** (נשים, במקרה זה) מפני הדרה, והבטחת מרחב משותף שבו כולם יכולים להשתתף ללא הפליה. חקיקת החוק מפגעת במרקם האיזון העדין בין האוטונומיה וחופש הבחירה של הפרט לקיים אורחות דת, לבין האוטונומיה של מרחב החיים והעבודה של פרטים וקבוצות אחרות.

- **חופש דת ותרבות:** הטיעון כי חופש הדת מצדיק הפרדה נשען על הנחה שאי-אפשר לשלב חרדים כלל במסגרת מעורבת. אולם המציאות והמחקר מלמדים שעם תמיכה מתאימה, רבים כן משתלבים בהצלחה גם ללא הפרדה גורפת. חופש הדת מבטיח לאדם את זכותו להחזיק באמונותיו ולקיים מצוות, *אבל* הוא אינו מעניק זכות לקיים מוסדות ציבור נפרדים באופן הפוגע בעיקרון השוויון. המדינה כבר מתחשבת בציבור החרדי בהיבטים רבים – למשל, בקביעת לבוש צנוע בקמפוסים החרדיים, בהתחשבות בלוח השנה הדתי, במתן כשרות במזנונים, וכדומה. כל אלו התאמות ראויות שאינן עולות כדי אפליה. אך הדרישה להפרדה מגדרית היא חריגה בהרבה: היא דורשת למעשה יצירת מסלול נפרד על בסיס מין, מה שמשליך באופן מהותי על חוויית הלימודים של כלל המעורבים. **חשוב גם להעיר שחופש הדת אינו "זכות-על" שבאופן אוטומטי דוחה הצידה ערכים דמוקרטיים אחרים.** הבסיס לערכים חוקתיים בישראל – כמו גם בפסיקת בג"ץ הרלוונטית – הוא שיש לאזן בין חירויות, ולא לקבוע שאחת מהן גוברת אפריורית. במקרה זה, זכותם של החרדים ליהנות מגישה להשכלה גבוהה נסמכת כבר על מתווה מאוזן (תוכניות ייעודיות בתואר ראשון), ואין הצדקה להרחיבה באופן שפוגע משמעותית בזכויות ובאינטרסים של קבוצות אחרות. גם בהיבט התרבותי הרחב – החברה הישראלית שואפת לשילוב מכבד של החרדים, שהוא

בבחינת "שילוב ללא טמיעה". אולם הצעת החוק הנוכחית תוביל לשילוב תוך *הפרדה*, שילוב למראית עין בלבד, שאינו מבסס השתלבות אמיתית בחברה הכללית.

- **קידום ההשכלה והתעסוקה של חרדים:** הפרדוקס הבולט הוא שהצעה זו עלולה לפגוע דווקא במטרה המוצהרת שלה. התומכים מצביעים על תחומים כמו פסיכולוגיה או עבודה סוציאלית, שבהם נדרש תואר שני לרישוי מקצועי, וטוענים שאם לא נאפשר תואר שני נפרד – כמעט לא יהיו פסיכולוגים חרדים וכדומה. ואולם, נשאלת השאלה: איזה מין פסיכולוג יהיה בוגר תואר שני נפרד שמעולם לא ישב בכיתה עם אישה? האם יוכל לטפל במטופלת אישה? כיצד ישתלב בצוות רב-מקצועי בבית חולים לצד עמיתות? הכשרה מקצועית איכותית דורשת הכנה להתמודדות עם **החברה הממשית** שבה פועלים. בהקשר זה, דווקא התעקשות על הפרדה מלאה עלולה לגזור על בוגריה **גטו תעסוקתי** – הם יוגבלו לעבודה במסגרת חברה מופרדת (אם קיימת כזו) או יתקשו מאוד בשוק הרגיל. זאת ועוד: הניסיון מראה שחלק ניכר מהחרדים שכן סיימו תארים מתקדמים במסגרות מעורבות מצליחים למצוא מקומות עבודה טובים ואף להשתלב במגזר הציבורי והעסקי הרחב, בעוד שבוגרי המסלולים הנפרדים לעיתים קרובות מתקשים יותר בכך. לכן, אם המטרה היא קידום כלכלי-חברתי של הציבור החרדי, הפתרון איננו בהסתגרות אלא **בעידוד הסתגלות הדרגתית**. למשל, ניתן להרחיב תוכניות של מכינות קדם-אקדמיות ייעודיות (בהפרדה) כהכנה ובסיס להשכלה מעורבת, לספק ליווי ומלגות לסטודנטים חרדים בתארים מתקדמים רגילים, ולהעלות מודעות בתוך החברה החרדית לחשיבות ההשתלבות גם בסביבה לא מופרדת. צעדים כאלה, ולא יצירת מגדל שן נפרד ומדומה, יביאו לתוצאה הרצויה: יותר אקדמאים ואקדמאיות חרדים המשתלבים כשווים בכל תחומי המשק. בפרט, כפי שעולה מדו"ח המבקר, ההפרדה בתוכניות בתואר ראשון לא קידמה במציאות הרחבת השכלה גבוהה של חרדים ולכן אין הצדקה להרחיב את זה לתארים מתקדמים, אלא לחפש דרכים אחרות להן פוטנציאל יישום והצלחה טובים יותר.

- **"חוק זכויות הסטודנט מתיר, ולכן יש הכשר להפרדה":** אמת שחוק זכויות הסטודנט כולל סעיף המתיר פתיחת מסלולים נפרדים מטעמי דת. אולם יש לזכור כי סעיף זה נחקק בשנת 2007 מתוך כוונה לקדם שילוב חרדים *באופן מידתי*, ולא כמנדט פתוח. בג"ץ 8010/16 הדגיש שהסעיף אינו פוטר מחובה למידתיות ואיזון עם ערך השוויון, ושמל"ג אינה מוסמכת "לפתוח את הפתח לרווחה" לכל יוזמה של הפרדה בלתי-מוגבלת. למעשה, בג"ץ פירש את החוק כרוחו: היתר ההפרדה ניתן בכיתות הלימוד בלבד, רק בבוגרי חינוך חרדי, ותחת מגבלות ברורות – זהו **מתווה צר** ומצומצם מאוד. סטייה ממתווה זה דורשת שינוי חקיקה, וכעת משהכנסת מבקשת לעשות כן – עליה לקחת בחשבון את כל ההשלכות שפורטו לעיל. אי אפשר להציג את התיקון הזה כהמשך "טבעי" או טכני של החוק הקיים; זהו **שינוי מהותי** של מדיניות ההשכלה הגבוהה בישראל, שינוי שבאופן מוצהר סותר את עמדת בית המשפט העליון ואת תפיסת המל"ג את תפקידה. על כן, אין לקבל את הטיעון שהחקיקה הקיימת כבר מכשירה הפרדה כוללת. ההיפך הוא הנכון: החקיקה הקיימת והפסיקה הקיימת מציבות קווים אדומים שאותם התיקון מבקש לפרוץ, ותפקיד הכנסת אינו להעניק "הכשר" בלתי מוגבל אלא לפעול בזהירות ובהתחשבות בכלל הערכים המתנגשים.

<u>סיכום והמלצות</u>

המועצה המתאמת של ארגוני הסגל הבכיר באוניברסיטאות קוראת לדחות את הצעת התיקון לחוק זכויות הסטודנט המתירה הפרדה מגדרית בתארים מתקדמים. נייר עמדה זה פרש בהרחבה את הנימוקים הציבוריים, הערכיים והמקצועיים להתנגדות: הפגיעה הצפויה בשוויון ובמעמד הנשים באקדמיה; הנזק האפשרי לאיכות ההוראה והמחקר ולמעמד הסגל; הפגיעה בצורת ההעסקה והמחקר של חברי הסגל והחופש האקדמי שלהם בניהול קבוצות המחקר וההוראה; אי-ההתכנסות וההתאמה של ההפרדה עם אופי הלימודים המתקדמים; הסתירה לחופש האקדמי ולעקרונות הפלורליזם, והכישלונות ותמרורי האזהרה מהעבר. מכלול השיקולים מוביל למסקנה ברורה כי **הנזק שבהצעה עולה עשרות מונים על התועלת**

E-mail: Mo.metaemet@gmail.com

שבה, ואף עלול לחבל בתכלית שאותה היא מתיימרת לשרת – שילוב האוכלוסייה החרדית בהשכלה הגבוהה ובשוק העבודה.

במקום חקיקה הפוגעת בעיקרי היסוד של ההשכלה הגבוהה, אנו ממליצים על חלופות מאזנות שיסייעו לשילוב חרדים *מבלי לפגוע בעקרונות השוויון והאחדות האקדמית ומבלי לפגוע בתנאי ההעסקה והזכויות של חברי הסגל*. בין הצעדים הרצויים: **חיזוק המכינות הקדם-אקדמיות הייעודיות** לחרדים (במסגרות נפרדות, כשלב מעבר וגשר להשכלה מעורבת); **תוכניות חונכות וליווי אישיות** לסטודנטים וסטודנטיות חרדים בתארים מתקדמים, שיספקו תמיכה אקדמית וחברתית בתוך הקמפוס הרגיל; **עידוד מודעות והסברה** בתוך החברה החרדית בדבר אפשרויות הלימודים הגבוהים, באופן המכין נפשית את המועמדים למציאות המעורבת ומדגיש את היתרונות שבה; ו**שילוב נושאי כישורי תעסוקה** בתוכניות התואר הראשון הנפרדות, כדי להקל על מעבר הבוגרים לסביבת עבודה כללית. צעדים אלה עולים בקנה אחד עם המלצות מבקר המדינה לשמור על איזון עדין בין מתן הזדמנות לחרדים להשכלה, לבין שמירה על ערכי הפתיחות והשוויון בהשכלה הגבוהה. כך ניתן לקדם את השתלבות החברה החרדית במערכת האקדמית והכלכלית **בצורה בריאה ומקיימת**, במקום ליצור הפרדות נוספות שיחצצו בינה לבין שאר חלקי החברה.

סיכומו של דבר, לראייתנו, עקרון ההפרדה המגדרית אינו פתרון קסם אלא **תרופת שווא** שיש לה תופעות לוואי חמורות. חובה עלינו כחברה וכמערכת אקדמית לשאוף לשילוב שהוא גם מכבד *וגם שוויוני*. ההשכלה הגבוהה בישראל צברה מוניטין של מצוינות, חדשנות וקידמה חברתית. אשר על כן, יש לשמור עליה כמרחב שבו *כל* אדם – חילוני, דתי, חרדי – יכול ללמוד, ללמד ולחקור **יחד** עם עמיתיו ועמיתותיו, ללא חציצה מלאכותית וללא אפליה. הקידמה והמסורת יכולות לדור בכפיפה אחת, אך לא דרך הקמת גדרות, אלא באמצעות הידברות, סובלנות וכבוד הדדי. אנו קוראים למחוקקים לחזור בהם מהתיקון המוצע, ולהצטרף אלינו במאמץ למציאת פתרונות משלבים ולא מפלגים, שיעשירו את האקדמיה הישראלית ויחזקו את לכידות החברה כולה.

מקורות

1. עתירת פורום קהלת לבג"צ בעניין הפרדה מגדרית
https://kohelet.org.il/wp-content/uploads/2017/11/bagatzmalagfinal.pdf

2. גילוי דעת של פורום אפיק
https://fs.knesset.gov.il/25/Committees/25_cs_bg_5604782.pdf

3. פסק דין בג"צ בנושא תיקון חוק הסטודנט בעניין הפרדה מגדרית
https://supremedecisions.court.gov.il/Home/Download?path=HebrewVerdicts/16/type=4&fileName=16080100.K61&100/080/k61

4. נייר עמדה של המכון הישראלי לדמוקרטיה
https://www.idi.org.il/media/27187/student-rights-bill-amendment-separate-study-tracks.pdf

5. דו"ח מבקר המדינה בעניין הנגשת ההשכלה הגבוהה לחרדים
https://library.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Pages/Reports/8632-5.aspx

E-mail: Mo.metaemet@gmail.com